

Висоцький О.Ю. Українські національні партії початку ХХ століття: соціалістичний сегмент (УСДРП та УПСР у компаративістському вивченні). Монографія. – Дніпропетровськ: ДДФЕІ, 2001. – 160 с.

У контексті формування багатопартійної системи в Україні значний інтерес викликає монографія, присвячена історії УСДРП та УПСР, адже саме ці партії, маючи найбільшу кількість членів і користуючись підтримкою значних верств українського суспільства із самого початку перебрали провід в Українській революції 1917–1920 рр. і визначали основні напрями державної політики доби Центральної Ради та Директорії. Тож успіхи й невдачі українського народу під час революції багато в чому можна пояснити сильними й слабкими сторонами УСДРП та УПСР, ступенем їхньої теоретичної зрілості й станом партійного будівництва.

Авторові вдалося висвітлити діяльність цих партій під новим кутом зору, а саме – здійснити порівняльний аналіз їхніх партійних доктрин, основних тактичних засад, програм державного будівництва. Такий підхід дав можливість визначити роль і місце кожної з партій у революції, показати їхній внесок у процес розбудови державності. У цьому полягає новизна й оригінальність дослідження.

Рецензована монографія відзначається ґрунтовністю джерельної бази, яка складається з масиву різноманітних опублікованих і неопублікованих матеріалів. Привертає увагу ретельний аналіз стану наукової розробки проблеми, хоча твердження автора, що діяльність українських соціал-демократів і есерів не була "об'єктом цілісного та комплексного вивчення" (с. 9), видається дещо перебільшеним.

Своє дослідження О.Висоцький починає з характеристики суспільно-політичної думки в Наддніпрянській Україні, намагаючись з'ясувати передумови та обставини виникнення соціал-демократичного та соціал-революційного руху. Автор доходить висновку, що формування цих ідеологій відбувалося шляхом поєднання традицій українського національного відродження із соціально-визвольними ідеями з Росії та Західної Європи (с. 43, 116). Можна погодитися з його міркуваннями, що відмінності в ідеологічних засадах обох рухів стали результатом різного сприйняття й інтерпретації західноєвропейських революційних концепцій українськими громадсько-політичними діячами (с.43).

Водночас не зовсім обґрунтованою виглядає нижня хронологічна межа дослідження – лютий 1900 р. (виникнення першої в Наддніпрянській Україні політичної партії – РУП) (с.4). Адже фактично робота розпочинається з висвітлення процесів українського національного відродження, тобто з кінця XVIII – поч. XIX ст. (с. 20–25). До того ж це не відповідає й визначеному у вступі об'єктові наукового дослідження – УСДРП і УПСР, а також окресленій меті – комплексному вивченню спільного й відмінного (с. 4, 5). Відомо, що офіційне оформлення цих партій відбулося, відповідно, у січні 1905 р. та у квітні 1917 р., тому неможливо провести предметного історико-порівняльного аналізу двох партій у дореволюційний період у зв'язку з відсутністю організаційного та політичного оформлення УПСР до 1917 р.

Можна й варто погодитися з твердженням автора, що РУП поклала початок українській соціал-демократії в Наддніпрянщині, але не досить переконливо виглядає теза щодо започаткування РУП українського соціал-революційного руху, адже йдеться про окремих осіб із національно-народницькими поглядами, що волею обставин деякий час перебували в РУП.

Спираючись на широке коло джерел і літератури, авторові вдалося відтворити цілісну картину політичної діяльності УСДРП та УПСР доби Української революції 1917–1920 рр. Однією з ключових проблем, що порушується в монографії, поряд із порівняльним аналізом ідеологічних і програмних засад є питання співпраці та боротьби двох найвпливовіших українських соціалістичних партій. Можна цілком погодитися з висновками автора, що альянсу УСДРП і УПСР не існувало. На всіх етапах революції, попри те, що основу різних урядів становили представники саме цих партій, вони перебували в стані прихованої, а інколи й відкритої боротьби за право формувати основні напрями державної політики. Головними причинами були не тільки різні підходи щодо розв'язання нагальних проблем, а й відмінність у типі політичної свідомості. УСДРП тяжіла до західноєвропейських стандартів (послідовний реформаційний шлях розвитку країни), а УПСР, навпаки, відстоювала революційний метод перетворення суспільства.

Значна увага в монографії приділяється висвітленню діяльності партій у добу Центральної Ради. Автор ретельно проаналізував їхні основні програмні засади, виділивши спільні та особливі аспекти. Те, що ці партії висунули привабливі на той час гасла національного визволення та широкі соціально-економічних реформ, забезпечило їм симпатії найширших верств населення – селянства, солдатів, офіцерства, української інтелігенції. Але з самого початку революції, як слушно відзначається в монографії, есери завжди висували радикальні вимоги й тому користувалися більшою популярністю. Водночас брак освічених, підготовлених партійних кадрів не давав їм можливості посісти відповідне їхній впливовості місце в державних і урядових органах.

Ця теза повністю підтверджується дослідженнями автора – УПСР, будучи найавторитетнішою партією серед населення, займала менш впливові позиції порівняно з УСДРП у Центральній Раді, Малій Раді, Генеральному Секретаріаті (с.67).

Цікаві спостереження автора щодо того, наскільки діяльність партійних фракцій у Центральній Раді відповідає загальним партійним настановам. Дослідивши цей аспект, О.Ю.Висоцький доводить, що радикалізація позиції українських есерів у національному та земельному питаннях не позначилася повною мірою на їхній практичній діяльності, воля фракції в УЦР домінувала порівняно з ЦК партії (с. 55, 56), водночас в УСДРП такої проблеми не існувало й позиції ЦК та фракції практично збігалися.

Автор доходить досить невтішного висновку, що політична діяльність УСДРП та УПСР була неадекватною та неефективною щодо здійснення їхніх програмних завдань. Причина цього – в очікуванні підтримки своїх національних і соціальних домагань з боку Тимчасового уряду та в нездатності до самостійного здійснення влади внаслідок притаманної цим партіям опозиційної свідомості (с. 57). Із цим можна цілковито погодитися, бо саме очікувальна, занадто обережна й нерішуча поведінка лідерів Центральної Ради й, зокрема, членів УСДРП та УПСР, негативно позначилася на моральному стані українства, не дала можливості повною мірою використати революційне піднесення.

Слід зазначити, що діяльність УСДРП та УПСР періоду гетьманату П.Скоропадського висвітлена досить фрагментарно. Так, зупинившись на аналізі травневих 1918 р. партійних з'їздів і з'ясуванні причин опозиційності партій до нового режиму, автор лише кількома реченнями говорить про їх діяльність протягом літа 1918 р. й одразу ж переходить до висвітлення їх участі в Українському національному союзі (с. 78), при цьому зовсім не згадується про існування попередника УНС – Українського національно-державного союзу, не показується ставлення есерів і есдеків до нього та причини, з огляду на які вони не ввійшли до його складу.

Докладно розглядається процес підготовки повстання проти гетьманського режиму й безпосередня участь у цьому лідерів есерів і есдеків, зокрема В.Винниченка та М.Шаповала, що стали його ініціаторами й натхненниками (с. 79–81).

Цінним у монографії є те, що тут ретельно досліджено процес розколу УПСР і УСДРП, з'ясовано основні причини, які призвели до цього. Доведено, що розкол двох найвпливовіших соціалістичних партій був неминучим на тлі альтернатив революційного розвитку. Він став наслідком різного розуміння поточних політичних подій та різних підходів щодо шляхів подальшого

державного будівництва. Слушними є висновки автора, що безпосередньою причиною розколу УПСР стали тактичні розходження в питанні ставлення до гетьманського уряду (с. 77), а причиною розколу УСДРП – різниця в поглядах на форму організації влади в Україні (с. 87). Проаналізувавши політичні доктрини лівих фракцій, що виокремилися з обох партій, О.Ю.Висоцький виділяє спільні риси, які їм були притаманні – пріоритет соціального аспекту революції над національним (с. 114).

Розглянувши урядову діяльність УСДРП і УПСР у добу Директорії, автор доводить, що ці партії відстоювали різні моделі державного будівництва. УСДРП була послідовною прибічницею демократичного парламентського шляху розвитку країни – проголошений Директорією трудовий принцип організації влади вона сприймала як суто тактичний захід, обумовлений політичною ситуацією, і при першій же нагоді прагнула відійти від нього. Для УПСР, навпаки, трудовий принцип мав концептуальне значення (с. 94). Але внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин політичний курс УНР у 1919 та на поч. 1920 р. залежав насамперед від тактичної лінії УСДРП і значно менше – від політичних позицій УПСР, яка не мала достатньої кількості підготовлених кадрів і не могла домогтися реалізації власної програми державотворення.

У цілому високо оцінюючи дослідження, можна висловити деякі зауваження та побажання. Здійснюючи історико-порівняльний аналіз УСДРП та УПСР, автор в основному зосереджується на характеристиці діяльності центральних партійних органів, урядових фракцій, зводячи все до висвітлення боротьби за завоювання позицій в урядах, за вплив на формування загальнодержавної політики. Результатом такого підходу стало те, що поза увагою залишилася діяльність місцевих партійних осередків. Це, безперечно, збіднює уявлення про політичну вагу й авторитет партій. На нашу думку, праця значно виграла б, якби предметом порівняння стали методи та форми роботи обох партій у масах.

Відсутній і аналіз соціального, національного та вікового складу членів партій, що також є принциповим моментом їх внутрішнього життя. Цікавим є підхід О.Ю.Висоцького щодо визначення чисельності УСДРП та УПСР. На основі власних методів підрахунку він наводить дані за 1917 р., які відрізняються від прийнятих у літературі (с. 67, 68). Але, на жаль, це єдина спроба чисельного аналізу партійних лав – відповідні дані за дореволюційний час і за 1918–1920 рр. відсутні. Між тим, саме в останній період, коли починається масовий відтік із партій їх членів і відбувається процес ідейного розмежування й розколів, це питання набуває особливого значення. Ці зауваження суто рекомендаційні й можуть розглядатися як побажання авторові щодо подальшої роботи над даною темою. Рецензована монографія має концептуальний, узагальнюючий характер і, безсумнівно, є суттєвим внеском у розвиток вітчизняної історичної науки в цілому та історії українських політичних партій зокрема.

О.М.Любовець (Київ)